

KLAIPĖDOS KRAŠTO ŠIAURINĖS DALIES NAUSĖDIJOS XVI–XVIII A. VIETOVARDŽIUOSE IR ASMENVARDŽIUOSE

Dalia Kiseliūnaitė

<https://orcid.org/0000-0002-3268-0616>

ABSTRACT

Between the 16th and the 18th centuries, the area known from 1920 to 1939 as the Klaipėda region (Memel territory) experienced a variety of migration flows, which have been described by researchers on several occasions. When considering issues of migration, among other data, scholars from different fields often interpret personal and place names found in historical records. Based on the historical onomastics of the Klaipėda region, this article deals with the oikonyms and personal names derived from etymons bearing the meaning 'new settler'. It examines their distribution, evolution, etymology, and motives behind picking these onymons. The author draws on research methods of historical onomastics, along with an analysis of historical sources and genealogical information. In addition to suggesting mutual links between onyms (personal names and oikonyms) of Baltic origin, the author puts forward hypotheses about the directions of population migration in the northern area of what was then the Memel eldership (Hauptamt Memel). The paper aims to offer linguistic insights into possible migration trends in the Klaipėda region in the 16th to the 18th centuries, which could later be verified by historical research.

KEY WORDS: onomastics; migration; settlers; Klaipėda region (Memel territory).

105

ANOTACIJA

Teritorija, kuri 1920–1939 m. buvo žinoma kaip Klaipėdos kraštas, XVI–XVIII a. patyrė kelias gyventojų migracijos bangas, apie kurias tyrėjų jau yra ne kartą rašyta. Svarstydami migracijos klausimus, įvairių sričių mokslininkai, be kitų duomenų, dažnai interpretuoja ir šaltiniuose užfiksuotus asmenvardžius bei vietovardžius. Šiame straipsnyje, remiantis Klaipėdos krašto istorinio vardyno medžiagos duomenimis, tiriamas oikonimų ir asmenvardžių, padarytų iš etimonų, turinčių reikšmę „naujakurys“, paplitimas, raida, etimologija ir šių onimų parinkimo motyvai. Autorė remiasi istorinės onomastikos tyrimo metodais, kuriuos derina su istorinių šaltinių ir genealoginių duomenų analize. Ieškoma savitarpio sąsajų tarp baltiškos kilmės onimų (asmenvardžių ir oikonimų), keliamos hipotezės apie gyventojų migracijos kryptis šiaurinėje tuometinio Klaipėdos valsčiaus dalyje. Straipsnio tikslas – pasiūlyti lingvistinių įžvalgų apie galimas Klaipėdos krašto migracijos tendencijas XVI–XVIII a., kurias vėliau būtų galima tikslinti istoriniuose tyrinėjimuose.

PAGRINDINIAI ŽODŽIAI: onomastika; migracija; naujakuriai; Klaipėdos kraštas.

Dalia Kiseliūnaitė, dr., senior researcher, Institute of the Lithuanian Language, Research Centre of Geolinguistics, P. Vileišio g. 5, LT-10308 Vilnius, Lithuania; professor, Klaipėda University, Faculty of Social Sciences and Humanities, S. Nėries g. 5, LT-92227 Klaipėda, Lithuania. E-mail: dalia.kiseliunaite@gmail.com

Teritorijos, kuri 1920–1939 m. buvo žinoma kaip Klaipėdos kraštas, XVI–XVIII a. gyventojų migracijos temomis yra ne kartą istorikų rašyta ir bus rašoma, nes randa ma vis naujų šaltinių. Migracijos klausimus įvairių sričių mokslininkai dažnai svarsto interpretuodami šaltiniuose užfiksuotą onomastiką – asmenvardžius ir vietovardžius. Kuo ankstesnė medžiaga, tuo senesnis vardų kalbinis pavidas. Dažniausiai jie etimologizuotini ne dabartinės bendrinės lietuvių ar vokiečių kalbės, bet senųjų, išnykusių baltų kalbų kontekste. Apie jas mūsų žinios gana fragmentiškos ir gautos studijuojant būtent onomastiką, kitaip tariant, liekame uždaramė rate: onomastiką bandome tirti iš senųjų baltų kalbų sistemos, o jos dėsnius nustatome remdamiesi onomastika. Tačiau lingvistinės metodologijos aspektu padėtis nėra chaotiška, ir kuo daugiau medžiagos turime, tuo daugiau galimybių lyginimui, vidinei rekonstrukcijai ir tipologinėms įžvalgoms.

106

Laikotarpis, nuo kurio pagausėja Klaipėdos krašto medžiagos, kad galima būtų matyti vardų raidos, o per juos ir gyventojų migracijos tendencijas, atpažinti dabartinių baltų dialektų požymius suirus senųjų baltų kalbų sistemai, prasideda XVI a., kai gausiai ir gana reguliariai imami fiksuoti Prūsijos gyventojai, jų valdomi žemės sklypai, dažniau pradedami minėti vandenvardžiai.

Šio straipsnio tikslas – pasiūlyti lingvistines įžvalgas apie galimas Klaipėdos krašto migracijos XVI–XVIII a. tendencijas, kurias toliau verta būtų patikslinti istoriniais tyrimėjimais.

Straipsnio medžiagą sudaro keli istoriniai registrai – mokesčių mokėtojų ir bažnyčių vizitacijų knygos (žr. literatūros sąrašą), kartografinė medžiaga ir asmenų registrai genealogų duomenų bazėje *GenWiki*. Tyrimui pasirinkti vardai, kurių etimonus sieja sema ‚naujakurys, naujokas‘. Išstudijavus Klaipėdos krašto medžiagą¹, čia atrinkti onimai, turintys šaknis *nau(j)-* ir *jaun-*, kurios sudaro etimonų su reikšmėmis ‚naujakurys, naujokas‘ pagrindą. XVI–XVIII a. tiriamasis plotas buvo šiaurinė dalis Klaipėdos valsčiaus (vok. *Hauptamt Memel*), o nuo XIX a. pradžios jis priklausė Klaipėdos apskrīčiai (vok. *Kreis Memel*)².

Tyrime remiamasi svarbiausiais onomastikos tyrimo metodologiniais principais: šaltinių analize, lyginamosios kalbotyros metodais (darybine, struktūrine ir etimologine analize), taikomi leksinės tipologijos ir geolingvistiniai metodai. Istorinių vietovardžių tyrimas neįmanomas be istorinio konteksto pažinimo ir įvertinimo, tačiau tai nėra

¹ Vietovardžių analizei remtasi: KISELIŪNAITĖ, Dalia. *Klaipėdos krašto toponimai. Istorinis ir etimologinis registras*. Lietuvių kalbos instituto elektroninis leidinys. Vilnius, 2020, [žiūrėta 2020-11-04]. Prieitis per internetą: <<http://ki.lt/kiti-leidiniai>>.

² Klaipėdos krašto administracinio suskirstymo terminai įvairiais laikotarpiais skyrėsi. Straipsnyje tirama šiaurinė buvusio Klaipėdos valsčiaus, vokiškai vadinto *Hauptamt Memel*, dalis. Šis valsčius egzistavo XVI–XVIII a. Nuo XIX a. pradžios šiaurinei valsčiaus daliai įvardyti vartotas Klaipėdos apskrīties (*Kreis Memel*, nuo 1918 m. *Landkreis Memel*) pavadinimas.

pagrindinis lingvisto uždavinys, kaip ir įvairaus patikimumo istoriniai pastebėjimai negali būti pagrindas daryti lingvistines išvadas.

Prūsijos medžiaga, palyginti nuosekliai fiksuojama nuo XVI a., yra palanki asmenvardžių tyrinėjimams. XIX a. mokslo darbuose pasirodė pirmieji bandymai remtis paminėjimais ordinų šaltiniuose³, ypač jų pagausėjo XX a. pirmojoje pusėje: asmenvardžių ir vietovardžių etimologijos, vakarų baltų kalbų ir kultūrų raidos klausimais daug nuveikė žinomi kalbininkai⁴. Daug naudingos informacijos lyginant lietuviškas ir vokiškas Klaipėdos krašto vardų formas galima rasti Walterio Fenzlau studijoje⁵. Vietovardžiais ir asmenvardžiais sprendžiant gyventojų migracijos klausimus rėmėsi ir istorikai Hansas ir Gertrud Mortensenai⁶. Po Antrojo pasaulinio karo Rytprūsijų medžiagos tyrimai lietuvių kalbotyroje patyrė sąstingį: praretėjo šio krašto specifiką pažįstančių mokslininkų gretos, išvežus archyvus ir uždarius sienas tapo nebe prieinami šaltiniai, dėl vietinių gyventojų emigracijos pavėluota atnaujinti ir papildyti medžiagą ekspedicijose. Todėl Klaipėdos regiono duomenys į bendrus baltų onomastikos tyrimus patekdavo nepilni, dažnai sunkiai patikrinami. Keletas Marijos Razmukaitės straipsnių papildė vietovardžių struktūros sisteminį vaizdą, tačiau etimologijos klausimu ji daugiausia remiasi Antano Salio išvadomis⁷. Didžiausią darbą šioje srityje nuveikė Klaipėdos krašto išeivis Vilius Pėteraitis, publikavęs dvi dideles mokslo studijas⁸, kuriose gausiai naudojama istorinė medžiaga, papildyta autoriaus iš vietinių gyventojų surinktais duomenimis. Atkūrus Nepriklausomybę palengvėjo priėjimas prie medžiagos, ypač humanitarų darbai pasistūmėjo pradėjus skaitmeninti ne tik mokslo darbus, bet ir šaltinius. Tačiau bendrame baltų onomastikos fone Prūsijos medžiagos naudojimas dar gerokai atsilieka. Išimtis būtų šaltinių analize pagrįstos Grasildos Blažienės Rytprūsijų (daugiausia Sembos) vietovardžių studijos⁹.

³ BEZZENBERGER, Adalbert. Die litauisch-preussische Grenze. *Altpreussische Monatsschrift*, 1882, Bd. 19, S. 651–655; BEZZENBERGER, Adalbert. Über die Verbreitung einiger Ortsnamen in Ostpreussen. *Altpreussische Monatsschrift*, 1883, Bd. 13, S. 385–435.

⁴ BŪGA, Kazimieras. Lietuvių tauta ir kalba bei jos artimieji giminaičiai [1924]. In BŪGA, Kazimieras. *Rinktiniai raštai*. T. 3. Sud. Zigmąs ZINKEVIČIUS. Vilnius, 1961, p. 85–282; SALYS, Antanas. *Die žemaitischen Mundarten*. Teil I: *Geschichte des žemaitischen Sprachgebietes* (Tauta ir žodis, t. 6). Kaunas, 1930; GERULLIS, Georg. *Die altpreußischen Ortsnamen*. Berlin, Leipzig, 1922; TRAUTMANN, Reinhold. *Die altpreußischen Personennamen*. Göttingen, 1925; KIPARSKY, Valentin. *Die Kurenfrage* (Annales Academiae scientiarum Fennicae, t. 42). Helsinki, 1939.

⁵ FENZLAU, Walter. *Die deutschen Formen der litauischen Orts- und Personennamen des Memelgebiets*. Halle, 1936.

⁶ MORTENSEN, Hans; MORTENSEN, Gertrud. *Die Besiedlung des nordöstlichen Ostpreussens bis zum Beginn des 17. Jahrhunderts*. Teile I–II. Leipzig, 1937–1938.

⁷ RAZMUKAITĖ, Marija. Klaipėdos krašto oikonomija. Leksinės ir struktūrinės ypatybės. *Lietuvių kalbotyros klausimai*, 1994, t. 31, p. 152–162; RAZMUKAITĖ, Marija. Kelios pastabos apie Prūsų Lietuvos priesaginės darybos (ir priesagėta) oikonomiją. *Lietuvių kalbotyros klausimai*, 1996, t. 36, p. 74–82.

⁸ PĖTERAITIS, Vilius. *Mažoji Lietuva ir Tvanksta: prabaltų, pralietuvių ir lietuvininkų laikais: daugiau kaip 4000 metų nenutrūkstamos baltiškosios vandenvardinės kultūros raida*. Vilnius, 1992; PĖTERAITIS, Vilius. *Mažosios Lietuvos ir Tvankstos vietovardžiai: jų kilmė ir reikšmė*. Vilnius, 1997.

⁹ BLAŽIENĖ, Grasilda. *Baltische Ortsnamen in Ostpreussen* (Hydronymia Europaea, Bd. 3). Stuttgart, 2006; BLAŽIENĖ, Grasilda. *Die baltischen Ortsnamen im Samland* (Hydronymia Europaea, Bd. 2). Stuttgart, 2000.

Nemažas jos indėlis sudarant internetinę Prūsijos vietovardžių duomenų bazę, tačiau joje Klaipėdos krašto medžiagos dar nėra.

Ištyrus buv. Klaipėdos valsčiaus istorinius žemėlapius, registrus ir kitą lingvistiniu požiūriu svarbią medžiagą, pradedant pirmaisiais paminėjimais, baigiant mūsų dienomis, išryškėjo, kaip per keletą šimtmečių šioje teritorijoje išliko dabartinės gyvenamųjų vietų vardų (oikonimų) formos¹⁰. Tačiau kitas svarbus onomastikos rezervas yra užfiksuotų nebevarojamųjų vardų fondas. Vieni vardai išnyko todėl, kad juos pakeitė kiti to paties objekto vardai, kiti nustoti vartoti sujungus kaimus. XVIII–XIX a. sandūroje tas pats kaimas neretai turėjo po du, o kartais net tris vardus, pvz., *Kloschen od. Milkurpen od. Budwillen Macke*¹¹. XIX a. antroje pusėje ima nusistovėti vienas oficialus suvokietinto vardo variantas. Tuo tarpu šnekamojoje kalboje neretai paraleliai vartojamos kitos oikonimų formos, kurių buvo laikomasi sudarant 1923 m. oficialiųjų formų sąrašą¹². Jame nemažai Klaipėdos apskrities kaimų turi tos pačios kilmės lietuviškas ir suvokietintas vardų formas (*Dumpiai / Dumpen, Agluonėnai / Aglohnen, Dovilai / Dawillen*). Kai kurie tos pačios kilmės oikonimai skiriasi struktūra (*Karklė / Karkelbeck, Kretingalė / Deutsch Crottingen* ir kt.). Neretai to paties kaimo vardai turi skirtingus baltiškos kilmės vardus: *Kebelkštai / Ilgauden Mauserim, Kūliškiai / Dargwill Szodeiken, Lydimai / Paugen* ir kt. Vardų kilmės analizė rodo, kad absoliuti dauguma XX a. vokiškoje tradicijoje gyvavusių vardų yra baltiškos kilmės¹³, pvz., anksčiau minėti kaimų vardai atpažįstami asmenvardžiuose: *Ilgaudas, Māžrimas, Dargvilas, Žadeikis, Páuga* ir kt. 1923 m. sąrašė vokiškos kilmės vietovardžių tėra vos keletas: *Carlsberg (Rimkai), Schäferei (Lūžija), Neuhofof (Pempininkai)* ir kt. Dvejų ar trejų baltiškos kilmės vietovardžių varijavimą lėmė gyventojų migracijos procesai ir gyvenamųjų vietų registravimo tvarka. Klaipėdos krašte ryškiai dominuoja asmenvardinės kilmės oikonimai. Vad. „Turkų mokesčių“ registre¹⁴ kaimais vadinami ūkių junginiai, kurie vėliau tapo apylinkėmis (*Bezirk*), o mokesčiai registruojami nuo ūkio, kuriam pavaldūs keli gyventojai. Vėlesniuose šaltiniuose šių ūkių pavadinimai tampa kaimų vardais.

Kada asmenvardis tampa paveldimu šeimos vardu, sunku tiksliai pasakyti, tačiau XVI a. šaltiniuose jau gerai matyti kai kurios vardų virtimo pavardėmis tendencijos.

¹⁰ KISELIŪNAITĖ, D. Op. cit.

¹¹ SEMBRITZKI, Johannes. *Geschichte des Kreises Memel*. Memel, 1918, S. 193.

¹² Paliepimas kaslink Kaimų Užwardyjimų ir tarnybinių Pažymėjimų. *Klaipėdos Krašto Waldžios Žinios*, 1923-12-29, Nr. 132.

¹³ KISELIŪNAITĖ, D. Op. cit.

¹⁴ DIEHLMANN, Hans H. *Die Türkensteuer im Herzogtum Preußen 1540*. Bd. 2: *Memel–Tilsit* (Sonderschriften des Vereins für Familienforschung in Ost- und Westpreussen e. V., Nr. 88/2). Hamburg, 2006. Tai H. Diehlmanno sudarytas vadinamosios „Turkų mokesčių“ knygos perrašas. Pirminiais jos šaltiniais, nors ir ne visai nuosekliai, naudojosi V. Kiparskis, J. Sembritzkis, H. Mortensenas. Plačiau apie šį šaltinį žr. ELERTAS, Dainius. XVI a. pirmos pusės Klaipėdos valsčiaus dvarai Sambijos srities socialinės struktūros kontekste. In *Žemaitijos ir Klaipėdos krašto dvarų bruožai (skaitmeninė knyga)*. Sud. Libertas KLIMKA. Vilnius, 2010 [interaktyvi], [žiūrėta 2020-04-01], URL: <http://www.old.ekgt.lt/www3.lrs.lt/pls/inter/w5_showdcb3.html?p_r=7131&p_d=94566&p_k=1>.

Ten pat minima nemažai asmenų, įvardijamų tik vienu asmenvardžiu, prie daugelio vardų pridedami prievardžiai, reiškiantys socialinį statusą (dažniausiai ūkinį ar gimininį santykį su ūkio savininku): *wirt* ‚šeimininkas, ūkio savininkas‘, *pender* ‚bendras, bendrasavininkis‘, *intsmann* ‚samdinytis, turintis savo žemės‘, *rohkpelnis* ‚bežemis samdinytis‘, *bruder* ‚brolis‘, *sohn* ‚sūnus‘ ir kt.

Pagal kilmę Klaipėdos krašto asmenvardžius galima klasifikuoti panašiai kaip ir kitus baltų asmenvardžius¹⁵. Be įprastų ikikrikščioniškų vardų (*Ged(e/i)minas*, *Sūdmantas*, *Žadeikis*), krikšto vardų (*Mikelis*, *Jūrgis*, *Jokūbas*), Klaipėdos krašte būta ir nemažai pravaradinių asmenvardžių, iš kurių vėliau išsirutuliojo pavardės: *Drežis* / *-yš*, *Klišis*, *Kuōdis*, *Kojėlis* ir kt. Išvardytųjų asmenvardžių pagrindu turime susiformavusius esamus arba išnykusius, bet paliudytus kaimų vardus: *Drežiaĩ*, *Klišiaĩ*, *Kuodžiaĩ*, *Kojėliai* ir kt.

Atskirą grupę sudaro prievardinės¹⁶ kilmės pavardės. Dalis jų nurodo asmens kilmės vietą: *Laūgalis* (liet. *laūkas* / lat. *lauks*, liet. *gālas* / lat. *gals*)¹⁷, *Āš/žpurvis* (lat. tarm. *āz* ‚už‘ + *purvs* ‚pelkė‘), *Lankūtis* (liet. *lankūtis* ‚slėnio, lankos gyventojas‘¹⁸), *Pawl Lamßatt*¹⁹ iš baltų *lam-* ‚laužti, griauti‘ (plg. liet. *loma* ‚įduba‘) ir lat. / kuršių (?) *sēta* ‚sodyba‘²⁰. Kita dalis prievardžių nurodo socialinę padėtį (profesiją, šeiminių padėtį, užimamas pareigas, vietą bendruomenėje): *Kavōlis* (liet. tarm. *kavōlis* ‚kalvis‘), *Vāgaras* (lat. *va-gars* ‚prievaždas‘), *Krauleidys* (liet. *krauleidys* ‚kas nuleidžia kraują, papr. kiaulės‘), *Preikšas* (liet. tarm. *preikšas* ‚vedęs našlę‘), *Snots* (lat. / kurš. *znuots* ‚žentas‘), *Naujōkas* (liet. *naujōkas* ‚naujakurys‘), *Jāunzemis* (lat. *jaunzemis* ‚naujakurys‘) ir kt. Atskirti, kada šaltiniuose nurodomas prievardis, o kada paveldimas asmenvardis, ne visada paprasta, tam reikalinga genealoginė šeimų analizė.

Žinoma, kad Klaipėdos krašto apgyvendinimas po Ordino karų prasidėjo jau XV a., kaip rodo Valentino Kiparskio (Kiparsky) asmenvardžių ir vietovardžių medžiaga²¹

¹⁵ Nors lietuvių ir latvių pavardžių susidarymo raida tik iš dalies panaši (latviai turi kur kas mažiau patroniminės darybos pavardžių), bendrieji klasifikavimo principai pagal struktūrą, semantiką ir kilmę panašūs, plačiau žr. VANAGAS, Aleksandras. Įvadas. In *Lietuvių pavardžių žodynas*. Ats. red. Aleksandras VANAGAS (toliau LPŽ). T. 1. Vilnius, 1985, p. 11–40; MACIEJAUSKIENĖ, Vitalija. *Lietuvių pavardžių susidarymas*. Vilnius, 1991; STALTMANE, Velta. *Latyshskaia antroponimija. Familii*. Moskva, 1981; BALODIS, Pauls. *Latviešu personvārdu etimoloģiskās semantikas teorētiskais modelis un tā realizācija*. Promocijas darbs. Rīga, 2008.

¹⁶ Prievardžiu čia vadinamas asmenvardis, pridedamas prie krikšto arba pirmojo vardo ir įvardijantis asmenį pagal jo kilmės vietą, socialinį statusą, užsiėmimą, bet dar netapęs pavarde, t. y. paveldimu asmenvardžiu.

¹⁷ Tais atvejais, kai reikšmė yra reta arba žodis ar jo dalis yra tarmybė, žodžių reikšmės nurodomos remiantis atitinkamų kalbų tezaurais: *Lietuvių kalbos žodynas*. T. I–XX (1941–2002): elektroninis variantas. Vyr. red. Gertrūda NAKTINIENĖ. Vilnius, 2005 (atnaujinta versija, 2008) (toliau LKŽ) ir MÜHLENBACHS, Kārlis. *Latviešu valodas vārdnīca*. Rediģējis, papildinājis, turpinājis J. ENDZELĪNS. Sēj. I–IV. Rīgā, 1923–1932 elektroninis variants (toliau MĒe); kitais atvejais nurodomos reikšmės atitinka pateiktąsias atitinkamų kalbų norminės kalbos žodynuose.

¹⁸ LPŽ, t. 2, p. 21.

¹⁹ DIEHLMANN, H. Op. cit., S. 73.

²⁰ KISELIŪNAITĖ, D. Op. cit., p. 129.

²¹ KIPARSKY, V. Op. cit.

(tiesa, dar fragmentiška), bet jau XVI a. pradžios dokumentai liudija, kad Klaipėdos apylinkėse būta įvairios etninės sudėties žemdirbių kaimų²², o nuo XVI a. vidurio mokesčių knygoose socialinė-ūkinė padėtis fiksuojama gana išsamiai. Lingvistiniai Kiparskio tyrimai parodė, kad vokiečių kilmės asmenų tuo metu daugiausia telktasi miestuose, ypač Klaipėdoje, o kaimuose žymia persvara dominavo baltų kilmės žmonės su lietuviškais, latviškais asmenvardžiais, vienas kitas galėjo būti prusiškas. Nors ne visų baltiškų asmenvardžių tikslią kalbinę priklausomybę lengva nustatyti, tačiau skirti juos nuo vokiškų dažniausiai nėra sudėtinga²³. Patyrinėjus pačius asmenvardžius ir iš jų kilusius vietovardžius, paaiškėjo, kad imigracija iš Kuršo buvo gerokai platesnė, negu manyta iki šiol, teigiant, kad naujakuriai iš Kuršo daugiausia kūrėsi žvejų kaimuose prie jūros ir aplink marias²⁴. Žmonių su latviškomis pavardėmis jau XVI a. būta ir gerokai nuo kranto nutolusiuose žemdirbių kaimuose. Ten jie greitai sulietuvėjo, nes apie latvių kalbos vartojimą dab. Dovilų ar Priekulės apylinkėse žinių neturime. Dalis jų galėjo būti tie patys pajūriškiai, koku nors būdu iki XVIII a. įsigiję žemės, bet yra žinoma, kad migracija iš Kuršo XVII a. keliomis bangomis pasiekė ir tolimesnes teritorijas²⁵.

Apie tai, kad imigruojama buvo ne tik iš Kuršo, bet ir (ypač) iš LDK, kalba ne vienas istorinis darbas. Lingvistikos požiūriu tai geriausiai patvirtina kaimų vardais virtę asmenvardžiai, kurių ne tik lietuviška struktūra, bet ir sąsajos su lenkišku vardu nekelia abejonių (*Veñckus, Jõnušas, Šimkus* ir kt.). Prie migracijos įrodymų skirtini ir etnoniminės kilmės asmenvardžiai: *Kuršis / Kuršaitis, Prūsas / Prūsaitis / Prūsėlis, Žemaitis / Žemaitaitis* bei su LDK socialine kilme sietini asmenvardžiai kaip *Bajōras /Bajoraitis*.

Migracijos požiūriu svarbūs įvardijimai, reiškiantys gyventojų atsiradimą tiriamoje teritorijoje, yra tie, kurių etimonai turi reikšmes ‚naujas, naujokas, naujakurys‘. Tokiems Klaipėdos krašto medžiagoje skirtini ūkių savininkų įvardijimai kaip *Nausėdas, Naujōkas, Jāunzemis, Naūburas, Neīmanas*²⁶. Gyvenamųjų vietų vardai, kurie nurodomi vokiškuose šaltiniuose, yra pritaikyti prie vokiškos gramatikos, beveik visais atve-

²² ROWELL, Stephen C. Aspects of Settlement in the Klaipeda District (Memelland) in the Late-Fifteenth and Early-Sixteenth Centuries. In *Klaipėdos visuomenės ir miesto struktūros* (Acta Historica Universitatis Klaipedensis, t. XI). Sud. Vacys VAIVADA, Dainius ELERTAS. Klaipėda, 2005, p. 22–34.

²³ V. Kiparskis visus, kuriuos galima sieti su latvių vardu, laiko kuršiškais, A. Salys diferencijuoja, skirdamas ankstyvąjį kuršiškų vandenvardžių ir XIII a. šaltiniuose paminėtų vietovardžių sluoksnį nuo vėlesniųjų atsikėlėlių iš Kuršo paveldo. Tačiau net ir pripažįstant XV–XVII a. Kuršo naujakurių kalbinį sulatvėjimą, instrumentų, padedančių atskirti latvišką asmenvardį nuo kuršiško, nepakanka. Kuršišką kilmę sąlyginai galime priskirti vardams, paliudytiems Kuržemės vardyne iki XVI a., tam tikrais atvejais lietuviškiems vardams, kurių paplitimas neišėina iš Vakarų Lietuvos ploto.

²⁴ KISELIŪNAITĖ, D. Op. cit., p. 29–30; FORSTREUTER, Kurt. Das Volk der Kurischen Nehrung. In FORSTREUTER, Kurt. *Wirkungen des Preussenlandes* (Studien zur Geschichte Preußens, Bd. 33). Köln, 1981, S. 280–296; ŽULKUS, Vladas. *Kuršiai Baltijos jūros erdvėje*. Vilnius, 2004, p. 198.

²⁵ SERAPHIM, August. Ueber Auswanderungen lettischer Bauern aus Kurland nach Ostpreussen im 17. Jahrhundert. *Altpreussische Monatsschrift*, 1892, Bd. 29, S. 317–331.

²⁶ Pastarieji du čia nebus nagrinėjami, nes norint nustatyti, ar vokiškos kilmės asmenvardžiai yra atsiradę Klaipėdos krašto vokiškoje aplinkoje, ar atnešti iš kitur, reikėtų atskiro tyrimo.

jais turi daugiskaitos galūnę *-en*²⁷. Sprendžiant iš išlikusių gyvojoje vartosenoje lietuviškų jų formų, matyti, kad ir lietuvių kalboje jie turėjo daugiskaitines *pluralia tantum* formas (*Nausėdai / Nausėdžiai*, plg. *Dauparaĩ, Dargùžiai, Sudmantaĩ, Dovilaĩ* ir kt.). Taigi atskirti, kada kaimo vardas *Naujokai* ar *Nausėdai* yra kito oikonimo sudėtinė dalis, pažyminti, kad kaime įsikūrė naujakuriai, o kada jis kilęs iš asmenvardžio *Nausėdas* ar *Naujōkas*, ne visada iš karto paprasta. Šiek tiek padeda vardo struktūra (ar dalis *Nausėd-* yra kartu su oikonimu, ar su asmenvardžiu) ir gyventojų registrai, leidžiantys pamatyti, ar atitinkamų pavardžių būta tame kaime arba artimiausiose apylinkėse²⁸.

1. *Nau(j)-* šaknies onimai

Šaknis *Nauj-* yra lietuviška (plg. lat. *jauns* ‚jaunas‘ ir ‚naujas‘), nors kai kurie šią šaknį turintys asmenvardžiai gali būti iš vokiečių kalbos, pvz., *Nauburas* iš vok. *Naubuhr, Neubauer* ir pan.²⁹

Vietovardžių, turinčių šaknį *Nau(j)-*, buv. Klaipėdos valsčiuje būta ne mažiau kaip 18. Iš jų net 16 turi sudurtinį kamieną *Nausėd-*, vienas vertimas iš vok. *Neuhof*³⁰, vienas atvejis (šnekamojoje kalboje panašių galėjo būti daugiau) būdvardžio junginyje *Naujōji Dituva* (iš vok. *Neu Dittauen*)³¹.

1.1. Nausėdai / Nausėdžiai

Iš 16 įvairiuose šaltiniuose užfiksuotų kaimų vardų, turinčių formą *Nausėdai / Nausėdžiai* (?)³² (vok. *Nausseden*), 1923 m. lietuviškame sąrašė neliko nė vieno, o vokiškame šią vardo formą sudėtiniame junginyje turėjo du kaimai: *Lėbartai* (*Löbardt-Nausse-den*) ir *Birbinčiai* (*Nausseden-Jakob*). Sovietmečiu, priėmus lietuviškas prieškarinio vardų formas, buv. Klaipėdos apskrities teritorijoje nebeliko nė vieno kaimo šiuo vardu. Visoje Rytprūsių teritorijoje kaimų vardais *Nausėdai, Nausėdžiai, Nausėdėliai, Nausė-*

²⁷ FENZLAU, W. Op. cit., S. 123–124.

²⁸ Darbe naudojamosi genealogų duomenų baze *GenWiki*, [žiūrėta 2020-10-25]. Prieitis per internetą: <http://wiki-de.genealogy.net/Kategorie:Ortsfamilienbuch_zum_Memelland>.

²⁹ LPŽ, t. 2, p. 305.

³⁰ XVIII–XIX a. sandūroje, vadovaujant Prūsijos ministrui baronui Leopoldui von Schroetteriui, Prūsijos rytuose (Lietuvoje, Rytų Prūsijoje, Vakarų Prūsijoje ir Notecės apygardoje) buvo atlikti topografiniai matavimai. Viename iš jų pagrindu pagamintų žemėlapių pateiktos *Kretingalės* dvaro vardo formos „*litt. Naudware*“ (*Karte von den Provinzen Litthauen, Ost und West Preussen u. d. Netz-Distrikte*, [1796–1802, M 1:50 000], Section № 1. *Staatsbibliothek zu Berlin – Preußischer Kulturbesitz*, Kart. N 1020 – Blatt 1 (toliau *Preussen...* 1796).

³¹ Kiti vardai: *Mažōji Dituva, Dituvėlė, Abbau Dittauen*. Čia ir toliau gretiminės kaimų vardų formos bus pateikiamos iš D. Kiseliūnaitės sudaryto registro – KISELIŪNAITĖ, D. Op. cit.

³² Istorinę *Birbinčių* k. vardo formą *Nausėdžiai* nurodo PĖTERAITIS, V. *Mažosios Lietuvos ir Tvankstos vietovardžiai...*, p. 263.

dija būta labai daug³³, be to, migracijos raidos požiūriu šį sąrašą papildo tos pačios semantikos vokiški vardai, tokie kaip *Neusaß* ir pan.³⁴

Vardai su kamieniu *Nauséd-* buv. Klaipėdos valsčiuje buvo pasiskirstę taip (snn. – seniūnija):

dab. *Agluonėnų* snn. (7): *Jodicken Nausseden (Júodikiai)*, *Paaschken Nausseden (Pōškos)*, *Kojellen-Nausseden (Kojėliai)*, *Grabsten Nausseden (Gropštaĩ)*, *Aglohnen Nausseden (Agluonėnai)*, *Aszpurwen Naused (Ažpurviaĩ)*, *Grothnauseeden Thoms (Žagaraĩ)*;

dab. *Dauparū-Kvietinių* snn. (2): *Löbardt Nausseden (Lėbartaiĩ)*, *Januschen Schick Nausseden (išnykęs kaimas, buv. Grünappe)*;

dab. *Dovilū* snn. (4): *Nauseden Jacob oder Birbindschen (Birbinčiaiĩ)*, *Nauseden Gerge oder Jurgey (Jūrgiai)*, *Matz Nauseda Baltrum (išnykęs kaimas Baltrumaĩ, arba Mažieji Jakai)*, *Picktaszen Nausseden (Piktōžiai)*;

dab. *Prėkulės* snn. (2): *Nauseden Lux (Lūžgaliaiĩ)*, *Gedwill Nauseeden oder Launen (Liaunaĩ)*;

dab. *Veiviržėnų* snn. (1): *Posingen Nausseden (Pōzingiai)*.

Pagal dalies *Nauséd-* kilmę kaimų vardus galime skirti į kelias grupes.

1. Didžioji dalis kaimų vardų su kamieniu *Nauséd-* yra kilę iš bendrinio žodžio *nausėdas*, 'naujakurys' daugiskaitos. Kitaip tariant, tai buvo naujakurių kaimai, kurių prievardis *Nausėdai*, 'naujakuriai' buvo vartojamas greta kito kaimo vardo, taip nurodant, kad kurį laiką jie egzistavo atskirai arba *nausėdija* buvo nauja kaimo dalis. Prie tokių reikėtų skirti: *Jodicken Nausseden*³⁵, *Picktaszen Nausseden*, *Kojellen-Nausseden*, *Aglohnen Nausseden*, *Grabsten Nausseden*, *Posingen Nausseden*. Iš jų anksčiausiai, 1678 m., minimas *Aglonen Nausseden*, 1683 m. *Aglonen Naused*, kuris nurodomas atskirai nuo *Agluonėnų*³⁶. XVIII a. šaltiniuose minimi kiti šio sąrašo kaimai, jie vėliau prijungti prie gretimų kaimų, t. y. XIX a. antrojoje pusėje *nausėdija* jau nebebuvo išskiriama kaip atskira kaimo dalis.

Kiti kaimai, turintys dalį *Nauséd-*, susijungė su kaimais, kurių vardai yra kitos kilmės ir kurie neįėjo į junginį su *Nauséd-*. Pvz., 1785 m. nurodomas *Grünapp od. Januschen Schick Nausseden*³⁷, *Grünappe oder Januschen Schick Nauseden*³⁸, 1835 m. kaimas

³³ PĖTERAITIS, V. *Mažosios Lietuvos ir Tvangstos vietovardžiai...*, p. 262; *Geographisches Ortsregister Ostpreußen einschließlich des Memelgebietes, des Soldauer Gebietes und des Reg.-Bez. Westpreußen (1919–1939)*. Hrsg. von Dietrich LANGE. Staatsbibliothek zu Berlin – Preußischer Kulturbesitz, Kart LS 3 Nmi 10, S. 524, 525.

³⁴ Buv. Šilutės apskrityje randama net tokių daugianarių įvardijimų kaip *Kl. Maßellen oder Neusaß Niemann*, *Neusaß Naused*, kitoje vietoje tas pats kaimas nurodomas dar ir kaip *Chatoul Niemann*, žr. SEMBRITZKI, Johannes; BITTENS, Arthur. *Geschichte des Kreises Heydekrug*. Memel, 1920, S. 343, 345.

³⁵ Kad divardžiai kaimai ne visada buvo vienas vienetas, rodo ir ekspedicijos medžiaga, kur dalis *Júodikų* kaimo vadinama *Mažašiais Júodikiais*, plačiau – KISELIŪNAITĖ, D. Op. cit., p. 103; istoriniuose šaltiniuose *Jodicken Nauseeden* minimas kaip šatulinis kaimas su viena sodyba, žr. *Volständige Topographie des Königreichs Preussen*. Hrsg. von Johann F. GOLDBECK. Königsberg, Leipzig, 1785, S. 57.

³⁶ *Klaipėdos miesto ir valsčiaus evangelikų liuteronų bažnyčių vizitacijų 1676–1685 m. dokumentai*. Sud. Ingė LUKŠAITĖ. Klaipėda, 2009, p. 148, 124.

³⁷ SEMBRITZKI, J. Op. cit., S. 185; *Volständige Topographie...*, S. 54.

³⁸ *Preussen...* 1796.

Grünapp nurodomas kaip laisvasis šatulinis kaimas, 1848 m. kaip palivarkas, 1897 m. sujungtas su *Laugaliais*³⁹. Kadangi tai šatulinis kaimas, greičiausiai vardo dalį *Nauseden* XVIII a. turėjo dėl nausėdijos⁴⁰.

Daugeliu tokių atvejų istoriniai šaltiniai patvirtina, kad būtent šatuliniai kaimai dažnai gaudavo vardą *Nausėd-* (lietuviškai greičiausiai *Nausėdai*)⁴¹.

2. Kai kurie kaimai turėjo vardą ar vardo dalį *Nausėd-*, kuri gali būti asmenvardinės kilmės, t. y. iš asmenvardžio *Nausėdas* (konkretaus asmens prievardžio arba pavardės, priklausomai nuo laikotarpio). Tokią versiją paremtų tai, kad šiuose kaimuose užfiksuota gyventojų su tokia pavarde ar asmenvardžiu, o kaimo vardo forma nesisieja su kito kaimo vardu, bet šaltiniuose nurodoma kartu su krikšto vardu kaip vieno asmens įvardijimas. Taigi labiausiai tikėtina, kad kitas *Birbinčių* k. vardas *Nauseden-Jakob* yra kilęs būtent iš *Jakobo (Jokūbo) Nausėdo* ūkio. Istorinių šaltinių analizė rodo, kad *Birbinčių* vardas senesnis už *Nauseden-Jakob: Birbinschen* nurodomas 1615 m.⁴², o vardas *Nauseden-Jakob* šaltiniuose pasirodo XVIII a.

Gali būti, kad kai kurie asmenvardžio *Nausėdas* fiksavimo atvejai padaryti tuo laiku, kai prievardis nebuvo spėjęs tapti pavarde. Ne visai aišku, kaip reikėtų vertinti *Jūrgių* kaimo vardą, kuris anksčiausiai užrašytas ne *Nausėdo*, o tik *Jurgio* vardu: 1683 m. *Jurgen*⁴³, *lurgey*⁴⁴, vardo forma *Nauseden Gerge* figūravo beveik visą XVIII a.⁴⁵ Kadangi *Dovilū* apylinkėse būta nemažai naujakurių kaimų, prievardis *Nausėdas* kaimo vardui nebeatliko identifikatoriaus vaidmens⁴⁶, ir oficialioji vardo forma liko *Jurgen*, lietuviškai *Jūrgiai*.

Panašiai reikėtų traktuoti ir dab. *Lūžgaliū* kaimo kitą vardą *Nauseden Lux*⁴⁷. Anksčiausiuose paminėjimuose dvi vardo formos fiksuojamos beveik vienu metu: 1678 m. *Nauseden*, 1683 m. *Luzgallen*⁴⁸.

³⁹ SEMBRITZKI, J. Op. cit.

⁴⁰ Šiuo atveju vardas *Nauseden* vartojamas prie asmens vardo ir pavardės, taigi dalis *Nausėd-* nėra iš pavardės.

⁴¹ FENZLAU, W. Op. cit., S. 56.

⁴² SEMBRITZKI, J. Op. cit., S. 43.

⁴³ *Klaipėdos miesto ir valsčiaus...*, p. 125.

⁴⁴ Particulairre Carte von dem in dem Königreich Preussen gelegenen Amt Memmel, nebst einen Theil von daran grentzenten Starostey vormahls Fürstenthumb Sameyten, [c. 1725, c. 1:96 000]. *Staatsbibliothek zu Berlin – Preußischer Kulturbesitz*, Kart N 11999/61.

⁴⁵ Užrašymo tvarka labiau orientuoja į asmenvardinę vardo dalies *Nauseden* kilmę.

⁴⁶ Neaišku, ar V. Pėteraitis šio kaimo vardą *Nausėdai* užfiksavo iš gyvosios kalbos, ar rekonstravo iš vokiškos formos, žr. PĖTERAITIS, V. *Mažosios Lietuvos ir Tvankstos vietovardžiai...*, p. 160.

⁴⁷ *Lux* gali būti vardo *Lukas* tarminės formos užrašymas.

⁴⁸ *Klaipėdos miesto ir valsčiaus...*, p. 122, 145. Vėliau abu šie kaimai oficialiuose šaltiniuose nurodomi kaip vienas *Šūdagnių* kaimas: *Schudnaggen / Luszgallen* ir *Schudnaggen / Nauseden Lux*, sujungti 1916 m., plačiau – *Geographisches Ortsregister...*, S. 698. 1736 m. apylinkėse nurodomi trys asmens pavardės *Schudnaggis*, žr. *Amtsbauern und Kölmer im nördlichen Ostpreußen um 1736 nach der „Repeuplierung“ des Distrikts Litauen. Nach der Generalkarte und den Prästationstabellen*. Bearb. u. hrsg. von Horst KENKEL. Hamburg, 1972, S. 144.

Su asmenvardžiu (greičiausiai prievardžiu) sietinas ir istorinis *Liaunų* kaimo vardas *Gedwill Nauseeden*. 1678 m. nurodomas kaimo vardas *Launen*⁴⁹, o *Nauseeden* kaip gyvenamosios vietos vardas pasirodo XVIII a.: 1736 m. *Gedwill Nauseeden*⁵⁰, 1785 m. *Launen od. Gedwill-Nauseeden*⁵¹, XIX a. vardas *Gedwill Nauseeden* išnyksta, grįžtama prie senojo vardo⁵².

Kitas *Žagarų* k. vardas *Grothnauseeden Thoms* pirmą kartą minimas XVIII a., kurį laiką figūruoja, o XIX a. grįžtama prie senojo vardo⁵³.

Iš *Baltrumų* kaimo vardo formos *Matz Nauseda Baltrum auch Jacken*⁵⁴ neaišku, ar *Nausėda* laikytinas prievardžiu, ar pavarde. Atrodo, kad kaimo vardas kilo nuo 1540 m. minimo ūkio savininko *Matt Naußede, der wirt*⁵⁵.

3. Neaiškus santykis tarp asmenvardžio ir kaimo vardo yra vardo formoje *Aszpurwen Naused* (Priekulės krikšto knygoje)⁵⁶. Forma *Ažpurviai* gali būti laikoma vietovardinės kilmės, kilusi iš latviško (kuršiško?) *āz-*, *už* ir *purvs* „pelkė“⁵⁷, ypač dėl to, kad vietovė pasižymi pelkėtu mišku. Tačiau itin gausus pavardės *Aschpurwis* paplitimas būtent šiame kaime⁵⁸ galėtų rodyti ir priešingą onimizacijos kryptį – kaimo vardo etimonas galėjo būti pavardė (galbūt atsinešta iš Kuršo). Pasak Sembritzkio, kaimas įkurtas 1684 m., kai *Michael Aschpurwis* ten įsigijo žemės ir įkūrė dvarą⁵⁹. Dvinaris kaimo įvardijimas *Aszpurwen Naused* pasitaikė tik viename šaltinyje, antroji dalis (vienaskaitos forma?) kurį laiką galėjo būti kaip prievardis prie asmens pavardės.

Svarbus kaimo vardo kilmės įrodymas yra konkretaus asmenvardžio-etimono buvimas kaime ar jo apylinkėse. Asmenvardis *Nausėda/-as* Klaipėdos valsčiuje anksčiausiai fiksuojamas XVI a. pradžioje: 1511–1520 m. *Gedwil Nawsede* vietovėje *Cal-lin*⁶⁰, po dvidešimties metų, 1540 m., *Darwidt Naußede Vyžeikiuose*⁶¹, *Darwyt Naußede*

⁴⁹ *Klaipėdos miesto ir valsčiaus...*, p. 147. Vardas *Liaunai / Launen* tikriausiai sietinas su 1590 m. *Vyžeikiuose* užrašytu asmeniu *Launa*, plačiau – KIPARSKY, V. Op. cit., S. 301.

⁵⁰ *Amtsbaurn und Kölmer...*, S. 146.

⁵¹ SEMBRITZKI, J. Op. cit., S. 197; *Preussen...* 1796.

⁵² Tačiau gerokai anksčiau, 1540 m., būtent šiame kaime fiksuojamas asmenvardis *Darwidt Naußede*, žr. DIEHLMANN, H. Op. cit., S. 48.

⁵³ *Zaggaren* 1678, 1673, 1683 (SAFRONOVAS, Vasilijus. *Žagarai*. In *Mažosios Lietuvos enciklopedija*. T. 4. Vilnius, 2009, p. 830); 1736 m. *Grodnauseeden Thoms* (*Amtsbaurn und Kölmer...*, p. 144); 1785 m. *Szaggarn oder Grothnauseeden Thoms* (*Geographisches Ortsregister...*, S. 766), *Groth Nauseden Thoms oder Szaggarn* (*Preussen...* 1796), nuo XIX a. *Žagarai / Szaggern*, žr. Paliepimas kaslink Kaimų Užwardijimų..., p. 1089.

⁵⁴ *Preussen...* 1796.

⁵⁵ DIEHLMANN, H. Op. cit., S. 107.

⁵⁶ *Aschpurwen*, pask. pakeitimai 2019-05-27, [žiūrėta 2020-11-04]. Prieitis per internetą: <<http://genwiki.genealogy.net/Aschpurwen>>.

⁵⁷ *MEe*, t. 1, S. 245.

⁵⁸ *Aschpurwen...*

⁵⁹ SEMBRITZKI, J. Op. cit., S. 38.

⁶⁰ ROWELL, S. C. Op. cit., p. 32. Matyt, tai vienas iš trijų kaimų, sudariusių apylinkę, minimą 1540 m. „Turkų mokesčiuose“, ten minimas kaip *Calnyn*, vėliau *Kalnūvenai / Grauzdai*, šalia dab. *Birbinčių*.

⁶¹ DIEHLMANN, H. Op. cit., S. 48. Išnykęs vardas, šaltinyje fiksuojamas kaimas vėliau vadintas apylinkė, į kurią įėjo dab. *Liaunai*, dar kitaip vadinti *Gedwill Nauseeden*, žr. KISELIŪNAITĖ, D. Op. cit., p. 196. Koks

*Lāšupėnuose*⁶², *Michel Naušede Taurālaukyje*⁶³, *Matz Naušede Šlāpžemiy-Kvietiniy-Dauparū* apylinkėje⁶⁴; su pastaruoju įvardijimu, kaip minėta, siejamas *Baltrumū* kaimo vardas; jis būtų vienas iš anksčiausiai tiriamoje teritorijoje istoriškai tarpusavyje sietinų kaimėvardžių ir asmenvardžių, turinčių kamieną *Nausėd-*. Vienas kitas asmuo su šiuo asmenvardžiu užfiksuotas XVII a.: *Rubull Nausied Baltzus (Kūliškiuose)*⁶⁵.

Nors pavardė *Nausėdas/-a* Klaipėdos krašte ir Prūsijos Lietuvoje gana populiarai, bet XVIII–XIX a. būtent šiaurinėje Klaipėdos krašto teritorijoje ji buvo palyginus negausiai paplitusi ir didesnių telkinių nesudarė⁶⁶, t. y. šeimos su šia pavarde nesudarė kaimo branduolio ar bent žymesnės gyventojų dalies. Tačiau kaimų su vardo dalimi *Nausėd-* XVIII a. čia fiksuojama gausiai. Jei kaimo vardas kilęs iš asmenvardžio, kuris tampa paveldimu, t. y. pavarde, paprastai tas asmenvardis apylinkėse išlieka keletą šimtmečių, išimtys būna labai retos. Jų gali atsirasti tada, kai asmenvardis lieka prievardžio fazėje ir persikelia į kaimo vardą, tačiau kaip šeimos vardas neišplinta.

Patikrinus *GenWiki* teikiamus duomenis, pastebėta, kad pirmosios grupės kaimuose (kurių vardų formos su *Nausėd-* kilo iš etimono *nausėdas* ‚naujakurys‘) pavardė *Nausėdas* XVIII–XIX a. visai nefiksuojama.

Suvedus šiuos duomenis šių dienų seniūnijų kontekste, galima konstatuoti:

dab. *Agluonėnų* seniūnijoje dauguma kaimų (5), turėjusių pavadinime priedėlį *Nausėd-*, jį gavo iš žodžio *nausėdas* ‚naujakurys‘ daugiskaitos, t. y. iš kolektyvinio prievardžio; *Žagarū* kaimo istorinis vardas *Grothnauseeden Thoms* ir vieną kartą paliudytas *Ažpurviū* vardas *Aszpurwen Naused* kilę iš konkretaus asmens asmenvardžio;

dab. *Dauparū-Kvietiniy* seniūnijoje 2 kaimai *Lėbartai*⁶⁷ (*Löbardt Nausseden*) ir išnykęs *Grünapp (Januschen Schick Nauseden)* XVIII a. taip pat, matyt, buvo nausėdijos, nes asmenų, turinčių pavardę *Nausėd-*, ten nėra užfiksuota, priešingai, liudijami asmenys, kurių asmenvardžiais paremtas kaimo vardas *Lėbartai*⁶⁸;

dab. *Dovilū* seniūnijoje iš 4 kaimų, turėjusių vardą ar jo dalį su kamieniu *Nausėd-*, nėra nė vieno, kur XVIII–XIX a. būtų užfiksuota asmenų pavarde *Nausėda/-as*. *Piktōžiy* istorinis vardas *Picktaszen Nausseden* galėtų būti skirtinas pirmajai (ko-

šio vardo ryšys su gerokai nutolusiose *Birbinčių* apylinkėse XVI a. pradžioje užfiksuotu *Gedwil Nawsede*, sunku pasakyti.

⁶² DIEHLMANN, H. Op. cit., S. 104. Išnykęs kaimas, sujungtas su *Dovilaš*.

⁶³ DIEHLMANN, H. Op. cit., S. 84.

⁶⁴ Ibid., S. 107. Šaltinyje apylinkė nurodoma trimis vardais, ją sudaro trys kaimai: *Schlablesymmenn, Calnyn, Gutschenn*, kurie buvo dabartinių *Rimkū-Švėpeliū-Kiškėnų* trikampyje.

⁶⁵ *Klaipėdos miesto ir valsčiaus...*, p. 77. Asmenvardis *Nausied* šiame įvardijime yra prievardis.

⁶⁶ Visai kitoks vaizdas yra buv. Šilutės apskrityje, kur ši pavardė telkėsi pasienyje su buv. Abiejų Tautų Respublika ir kaimuose aplink *Juknácius* ir *Plaškiūs*.

⁶⁷ Dabartiniai *Lėbartai* (kur nuo XX a. pabaigos yra Klaipėdos miesto kapinės) yra buv. *Toleikių* k., o už kelių kilometrų šiauriau esantys *Lėbartai* su buvusiu Hugo Scheu'jaus dvaru 1923 m. sąraše vadinami *Dėckiaš*.

⁶⁸ *Lėbartuosė* 4 asmenys pavarde *Lebarts*, o *Grünapp* kaimas buvo mažai gyvenamas, jame būta beveik vien vokiečių.

lektyvinio prievardžio) grupei, o gretimų kaimų vardai *Matz Nauseda Baltrum* ir *Nausleden-Jakob* – antrajai, asmenvardinei, darant prielaidą, kad asmenvardis arba netapo pavarde, arba neišliko iki XVIII a. Šiai grupei, matyt, skirtinas ir *Jūrgių* kaimo vardas *Nauseden Gerge*;

dab. *Priekulės* seniūnijoje *Lūžgalių* (*Nauseden Lux*) apylinkėse *Nausėdų* pavardės nerasta, keletas asmenų (veikiausiai tos pačios šeimos) užfiksuota gretimuose kaimuose (*Vaškiuosė, Dituvojė, Priekulėje, Kliošiuosė*)⁶⁹, tačiau nė vienas iš šių asmenų nesietinas su žemės nuosavybe (šaltiniuose jie nurodomi kaip samdiniai), taigi vargu ar jie galėtų būti laikomi kaimo įkūrėjų palikuonimis. Asmenvardinės kilmės kaimo vardas sietinas tik su asmeniu, kuris įvardytas kaip *Lux*;

dab. *Veiviržėnų* seniūnijoje *Pózingių* istorinis vardas *Posingen Nausleden* skirtinas pirmajai (kolektyvinio prievardžio) grupei, šaltiniuose nerasta asmenų, turėjusių pavardę su kamienu *Nausėd-*.

116

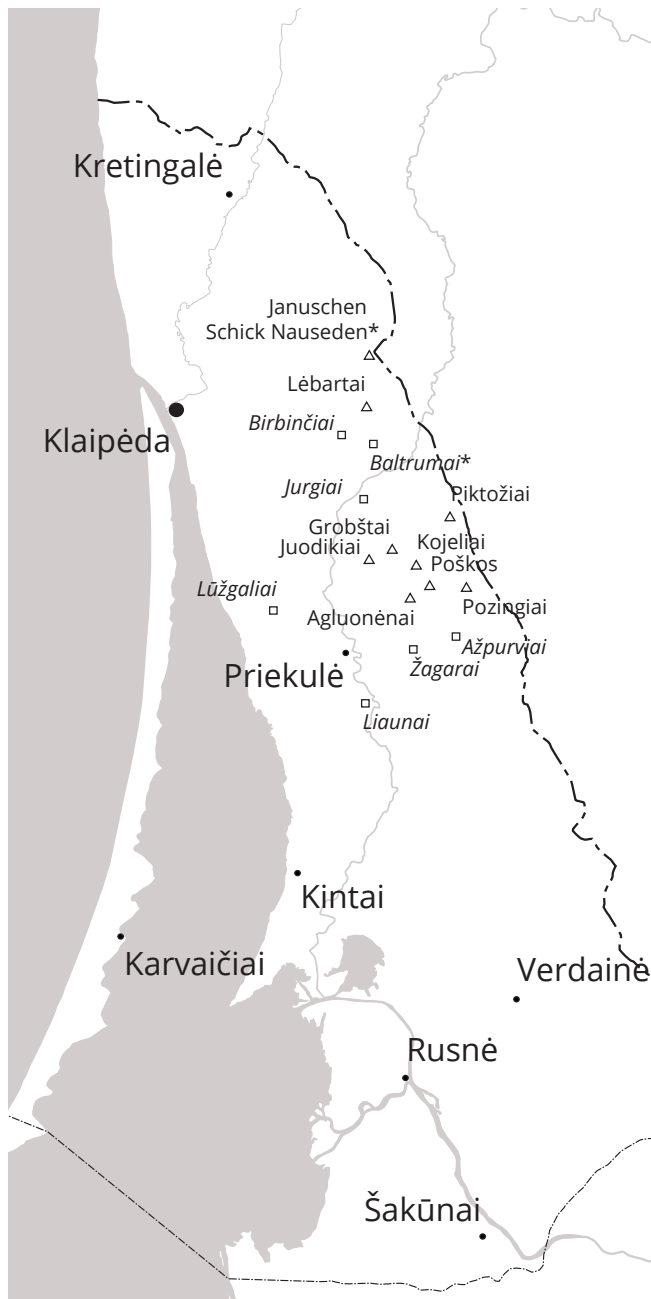
Apibendrinant šią dalį galima pasakyti, kad Klaipėdos valsčiuje kaimo vardai su kamienu *Nausėd-* dažniau sietini su *nausėdijomis* (9 iš 16)⁷⁰. Septynių kaimų vardai (iš jų du abejotinai) laikytini asmenvardinės kilmės, tačiau, skirtingai negu Šilutės apylinkėse apie Juknaičius ir Stoniškius, XIX a. buv. Klaipėdos valsčiuje figūruojanti pavardė *Nausėdas* nerodo aiškių sąsajų su paveldimu žemės sklypu. Čia užfiksuoti asmenvardinės kilmės kaimų vardai su kamienu *Nausėd-* gyvavo trumpai, jie tikriausiai sietini su ankstyvuose šaltiniuose minimu prievardžiu, taip ir netapusiu pavarde. Kalbinių duomenų nustatyti, ar prievardį *Nausėdas/-a* turėjusio asmens šeima tame kaime išliko iki XX a., nepakanka. Tikėtina, kad kaimų vardai su dalimi *Nausėd-* išnyko todėl, kad daugelis tokių *nausėdijų* susiliejo su gretimais kaimais ir gavo jų vardus. Kita priežastis galėtų būti ta, kad bendrinis žodis *nausėdas* ‚naujakurys‘ vietos šnekamojoje kalboje buvo gyvai vartojamas, todėl kaimui, kuriame gyvenama jau kelis šimtus metų, įvardyti nebetiko. Be to, tokiam nedideliame plote (aplink Priekulę, Agluonėnus ir Dovilus) susispietę panašūs vardai galėjo kelti painiavą. Dar viena priežastis – onimų struktūros tradicija: lietuviškoje kalbinėje aplinkoje įvardyti kaimą dvigubu asmenvardžiu nebuvo įprasta⁷¹, todėl prievardinės kilmės komponentą turintys vardai ilgainiui supaprastėjo. Vokiečių kalboje dviejų kaimų vardai su dalimi *Nausleden* laikėsi todėl, kad jie toje kalboje neturėjo semantinės konotacijos⁷², be to, *Lėbartų* būta dviejų toje pačioje parapijoje, todėl oficialius jų vardus reikėjo skirti.

⁶⁹ Ortsfamilienbuch Memelland. Personenliste [interaktyvus], iūrėta 2020-11-04]. Prieitis per internetą: <<https://www.online-ofb.de/namelist.php?nachname=Naused&ofb=memelland&modus=&lang=de>>.

⁷⁰ Priešingai teigia D. Deltuvienė, laikydama visus savo rastus oikonimus su dėmenimis *Nausėd-* būtent asmenvardinės kilmės, žr. DELTUVIENĖ, Daiva. *Baltiški Mažosios Lietuvos XIV–XVIII a. oikonimai*. Vilnius, 2006, p. 179, nors dėl *Šereitlaukio Nausėdų* galima būtų suabejoti.

⁷¹ FENZLAU, W. Op. cit., S. 131–132.

⁷² Kai kurių lietuviškų vardų 1923 m. buvo atsisakyta greičiausiai todėl, kad jų semantinis ryšys su etimonu buvo akivaizdus, tačiau vokiškos vardų formos buvo paliktos, nes toje kalboje semantinė sąsaja su lietuvišku etimonu neaktuali: pvz., vok. *Schudnaggen* / liet. *Lūžgaliū*, vok. *Schudebarsden* / liet. *Kėkšta*.

1 schema. Vietovardžių su kamienu *Nausėd-* paplitimas XVI–XVIII a. buv. Klaipėdos valsčiaus šiaurinėje dalyje. Didesnėmis raidėmis pažymėti to meto parapijų centrai.

Trikampiu pažymėti vietovardžiai, kilę iš kolektyvinio prievardžio *Nausėdai* < *nausėdas* „naujakurys“.

Stačiakampiu ir kursyvu pažymėti vietovardžiai, kilę iš asmenvardžio *Nausėda(s)*.

* Išnykęs vietovardis

1.2. *Naujōkas*

Kitas šaknies *nauj-* vedinys yra *naujōkas*, kurio viena iš reikšmių yra ‚neseniai apsigyvenęs, naujakurus‘. Šia reikšme žodis fiksuojamas būtent Prūsų Lietuvos kalboje (Donelaičio, Ruigio, Milkaus, Neselmano raštuose)⁷³. Tad logiška būtų tikėtis jo pagrindu ir asmenvardžių, ir vietovardžių. Buv. Klaipėdos valsčiuje tokių gyvenamųjų vietų vardų kaip *Naujōkai* ar pan. nerasta. Jų nuo XVIII a. fiksuojama įsiruties apylinkėse⁷⁴.

Asmenvardis *Naujok(a)s* Klaipėdos krašte buvo labai populiarus. Kada tiksliai Klaipėdos valsčiuje pradėjo plisti šis lietuviškas asmenvardis, sunku pasakyti, nes mažoka medžiagos iš XVI a. pradžios gyventojų registru⁷⁵. XVI a. viduryje gana išsamiam „Turkų mokesčių“ registre nėra užfiksuota nė vieno asmens tokiu asmenvardžiu⁷⁶. XVII a. atsiranda pirmieji paminėjimai: 1684 m. *Naujocken Auryčiuose*, prie *Juknácių*⁷⁷, kurie yra tolokai nuo tiriamos teritorijos.

Atrodo, kad asmenvardžiai *Naujok(a)s*, *Naujokaitis*, *Naujokatis* iki XVIII a. vidurio dažniau fiksuojami Ragainės apylinkėse⁷⁸. XVIII a. nemažai asmenų pavarde *Naujocks* užrašyta įsiruties ir Ragainės valsčiuose, taip pat Šilokarčemos domenų valsčiuje⁷⁹. Tiriamos teritorijos tuometiniame Priekulės domenų valsčiuje 1736 m. minimi mokesčių mokėtojai *Johnis Naujocks (Márgiuose)*, *Heinrich Naujocks (Stragnuosė)*, *Jurge Naujocks (Kiaunoduose)*⁸⁰, *Hans Naujocks (Šturmuosė)*⁸¹, keli asmenys *Mockiuosė*. *Klaipėdos* Sendvario ir *Klėmiškės* domenų valsčiuose tarp mokesčių mokėtojų jų beveik nėra, paminėtas tik *Martin Naujocks Láistuose*. Tikriausiai asmenų su šia pavarde XVIII a. gyventa gerokai daugiau, bet jie nepateko į mokesčių mokėtojų registrus. XIX a. viduryje ši pavardė figūruoja dab. *Prėkulės*, *Dovilų* ir *Agluonėnų* seniūnijose, *Piktōžių* kaime su ja užregistruoti net 25 asmenys⁸². Tai, kad asmenvardis *Naujok(a)s* Klaipėdos apskrityje netapo kaimo vardu, gali reikšti, jog jo turėtojai atsikėlė į šias vietas po Didžiojo maro, tikriausiai daugelis jų iki XVIII a. pab. nebuvo didesnių ūkių savininkai. Nemaža dalis šio asmenvardžio turėtojų galėjo jį atsinešti iš Lietuvos kaip pavardę, nes visi tirti šaltiniai rodo dvinarį įvardijimą. Taip pat tikėtina, kad formuojantis pavardėms, prievardžiai *Nausėdas* ir *Naujōkas* Klaipėdos krašto lietuvių kalboje nebuvo identiškos reikšmės sinonimai.

⁷³ LKŽe.

⁷⁴ DELTUVIENĖ, D. Op. cit., p. 179.

⁷⁵ S. C. Rowello straipsnio priede, kur surašyti 1511–1520 m. šiaurinės Klaipėdos krašto dalies asmenvardžiai, panašaus vardo nerasta (ROWELL, S. C. Op. cit.).

⁷⁶ DIEHLMANN, H. Op. cit.

⁷⁷ *Klaipėdos miesto ir valsčiaus...*, p. 189.

⁷⁸ ŽEMIENĖ, Aušra. Ragainės apskrities XVIII a. pab. – XIX a. pr. vyrų pavardžių daryba. *Acta Linguistica Lithuanica*, 1999, t. 41, p. 226, 229.

⁷⁹ *Amtsbauern und Kölmer...*, S. 278.

⁸⁰ Kitas *Dvylių* kaimo vardas.

⁸¹ *Sturmen Claus*, kitas *Šiliniūku* kaimo vardas.

⁸² Ortsfamilienbuch Memelland. Personenliste [interaktyvus], iūrėta 2020-11-02]. Prieitis per internetą: <<https://www.online-ofb.de/namelist.php?ofb=memelland&nachname=Naujoks&modus=&lang=de>>.

1.3. *Naujiniškai*

Vietovardžio *Naujiniškai* buv. Klaipėdos apskrityje taip pat nėra užfiksuota, tačiau kitose Rytprūsių dalyse jau XVI a. šaltiniuose jis pasirodo *Dárkiemio* apylinkėse⁸³. Dabar *Naujiniškų* kaimai yra prie *Juknáičių* ir netoli *Žukų*. Pasak Sembritzki, XVIII a. žodžiu *Naugeninken* Šilutės apskrityje buvo vadinami visi naujakurių kaimai⁸⁴. Vietovardžio etimonu reikėtų laikyti žodį *naujiniškas* ‚naujakurys‘, kuris šia reikšme šiaurinėje Klaipėdos krašto dalyje tikriausiai nebuvo vartojamas⁸⁵.

2. *Jaun-* šaknies onimai

Kaip minėta, baltiškoji Klaipėdos krašto kolonizacija XV–XVII a. vyko ne tik iš LDK, bet ir iš Kuršo. Naujakuriai apsigyveno daugiausia Klaipėdos valsčiuje, ypač šiaurinėje jo dalyje⁸⁶. Kuršo gyventojai, kalbos požiūriu jau būdami sulatvėję, lietuviškoje aplinkoje greitai lietuvejė (išskyrus patį pajūrį prie Klaipėdos ir Kuršių neriją), tačiau paliko pėdsakų ne tik asmenvardžiuose ir vietovardžiuose⁸⁷, bet ir krašto lietuvių tarmėje. Kalbininkų darbuose šiaurinio klaipėdiškių tarmės ploto dalis kartais išskiriama kaip atskira patarmė, kurios kalbinės ypatybės artimos kretingiškių patarmei⁸⁸, tačiau su latvių kalba gilesnių sąsajų neieškota. Ištyrus istorinius buv. Klaipėdos valsčiaus vietovardžius, paaiškėjo, kad oikonimų su šaknimi *jaun-* nėra. Tačiau asmenvardis *Jaunzemis* (iš lat. *jaunzemis* ‚naujakurys‘) Klaipėdos krašte buvo paplitęs gana gausiai. Lietuvių kalbos aplinkoje jis skambėjo neįprastai, ypač priebalsių sandūra *nz*, todėl radosi įvairių fonetinių perdirbinių, tokių kaip *Jaužemis*, *Jaudžemis*, *Jautžemis*, *Jaudžimas* ir kt. Šios kilmės pavardžių dabartinėje Lietuvoje pavieniui fiksuojama Latvijos pasienyje, tačiau gausiausiai liudijama apie Klaipėdą⁸⁹. *GenWiki* užfiksuota arti tūkstančio asmenų su šia pavarde. Gausiausiai jos turėtojų būta šiaurinėje Klaipėdos krašto dalyje, *Kretingalės* seniūnijoje, tačiau gana nemažai gyventa ir *Prėkulės*, *Dovilų*, *Agluonėnų* apylinkėse.

Turimais duomenimis, anksčiausi Klaipėdos apskrityje šio asmenvardžio paminėjimai yra XVII a. bažnyčių vizitacijos dokumentuose⁹⁰: 1684 m. *Jiaunszen* (*Mėdikiuose*),

⁸³ DELTUVIENĖ, D. Op. cit., p. 85.

⁸⁴ SEMBRITZKI, J.; BITTENS, A. Op. cit., S. 345: „So genant die Gesamtheit der Neusaßen oder Chatouler“.

⁸⁵ LKŽe daiktavardis *naujiniškas* užfiksuotas Prūsijos Lietuvių raštijoje ir vakarų aukštaičių tarmėse.

⁸⁶ SALYS, A. Op. cit., p. 126–131.

⁸⁷ Kuršiškos / latviškos kilmės vietovardžiai nagrinėjami autorės sudarytame registre, žr. KISELIŪNAITĖ, D. Op. cit.

⁸⁸ BUKANTIS, Jonas. Vakarų žemaičių tarmės ypatybės. *Tautosakos darbai*, 2007, t. 34, p. 204.

⁸⁹ LPŽ, t. 1, p. 822, 823.

⁹⁰ *Klaipėdos miesto ir valsčiaus...*, p. 78, 81, 82, 98.

1685 m. *Jaunszen (Jakšuosė)*⁹¹, *Jaunßen (Žirgapauliuose)*⁹², *Jaunzonn (?) (Pakamoriuosė), Rupeikiuose*⁹³. XVIII a. mokesčių mokėtojų sąrašuose minimi *Jaunßemb (Rušpelkiuose)*⁹⁴, *Johnis Jaunßemb (Bruzdeilynuose, Laňsočiuose)*⁹⁵. Tai, kad nė vieno šio asmenvardžio turėtojo nėra XVI a. mokesčių mokėtojų sąrašuose, o XVII a. bažnyčių vizitacijos knygoje beveik visi *Jaunzemiai* (išskyrus *Mėdikių*) nurodomi kaip skolininkai, gali reikšti, jog naujakuriai iš Kuršo ūkių savininkais tapo vėliau. Greičiausiai pradžioje jų ūkiai nebuvo dideli ir kaimų vardais netapo. Asmenvardį jie galėjo atsinešti iš Kuršo, tačiau vienas kitas asmuo galėjo jį gauti ir patekęs į latviškai kalbančią aplinką, ypač pajūryje.

Išvados

120

Ištyrus Klaipėdos krašto apgyvendinimo XVI–XVIII a. pėdsakus onomastikoje, išanalizavus semantinės grupės, kurios etimonai turi reikšmę ‚naujakurys‘, medžiagą, galima daryti kai kuriuos apibendrinimus:

1. Šiaurinėje Klaipėdos krašto dalyje, į rytus ir pietryčius nuo Klaipėdos, XVIII a. šaltiniuose palyginus gausiai ir tankiai fiksuojami kaimų vardai, turintys kolektyvinį prievardį *Nausėd-* (vok. *Nausse(d)-*), kuris kildintinas iš etimono *nausėdas* ‚naujakurys‘ *pluralia tantum* formos. Tokios kilmės prievardis sietinas su šatulinių, arba kolonijinių, kaimų kūrimusi. Iš 16 kaimų, turinčių tokį priedėlį, šį etimologinį išaiškinimą galima taikyti devyniems tuometinio Klaipėdos valsčiaus vietovardžių Agluonėnų, Dauparų-Kvietinių, Dovilų ir Veiviržėnų seniūnijose.
2. Kita dalis kaimų vardų (7), turinčių dalį *Nausėd-* (vok. *Nausse(d)-*), atsirado iš asmenvardžio *Nausėdas/-a*, kuris savo ruožtu kilo iš etimono *nausėdas* ‚naujakurys‘, t. y. kaimo vardas sietinas su konkretaus asmens ar šeimos asmenvardžiu (prieveidžiu arba pavarde). Pāvardės su kamienu *Nausėd-* tiriamoje teritorijoje pastebimai ryškesnių geografinių telkinių XVIII–XX a. nesudarė.
3. XVIII a. kaimų vardai su dalimi *Nausėd-* šiaurinėje Klaipėdos krašto dalyje buvo gerokai labiau išplitę negu asmenvardis *Nausėdas / Nausėda*.
4. Kaimų vardų su dalimi *Nausėd-* išnykimą lietuviškoje aplinkoje lėmė pirmiausia gyvas semantinis ryšys su bendrinio žodžiu *nausėdas* ‚naujakurys‘ regiono dialekte. Naujakurių gyvenvietę sujungus su gretimu kaimu, priedėlis nebeteko funkcijos. Kita išnykimo priežastis – gausus vietovardžių panašiais vardais telkinys mažame plote buvo nepatogus praktiškai.

⁹¹ Kaimas buvo sujungtas su *Kalviaiš*, vėliau prijungtas prie *Šernų*.

⁹² Buv. kaimas prie *Būdelkiemio*, dabar Klaipėdos miesto dalis.

⁹³ Kitas *Vaškių* k. vardas.

⁹⁴ 1896 m. sujungtas su *Kopūstais*, žr. SEMBRITZKI, J. Op. cit. S. 210.

⁹⁵ *Amtsbauern und Kölmer...*, S. 127, 129. Dabar *Kretingės* miesto dalis.

5. Nors Rytprūsių onomastikoje fiksuojama ir kitais etimonais reikšme „naujakurys“ paremtų vietovardžių, Klaipėdos krašto šiaurinėje dalyje jų neaptikta.
6. Greta asmenvardžio *Nausėdas/-a* gyventojų migracijos procesus liudija ir kitų šios semantinės grupės etimonais paremtų asmenvardžių distribucija, todėl iš-tirtas lietuviškos kilmės asmenvardžio *Naujōk(a)s* ir latviškos kilmės *Jáunzemis* (su variantais) paplitimas tiriamoje teritorijoje. *Naujōk(a)s* laikytinas atneštu iš rytinės Klaipėdos krašto dalies ir buvo gausiau paplitęs pietrytinėje tiriamos teritorijos dalyje, *Jáunzemis* – šiaurinėje, ypač dab. Kretingalės seniūnijoje. Manytina, kad gyventojai su šiais asmenvardžiais iki XVIII a. neįsigijo žemės arba buvo mažų ūkių savininkai, todėl kaimams vardų nedavė.

Straipsnyje naudoti publikuoti šaltiniai

- Amtsbauern und Kölmer im nördlichen Ostpreußen um 1736 nach der „Repeuplierung“ des Distrikts Litauen. Nach der Generalkarte und den Prästationstabellen.* Bearb. u. hrsg. von Horst KENKEL. Hamburg, 1972.
- DIEHLMANN, Hans H. *Die Türkensteuer im Herzogtum Preußen 1540.* Bd. 2: *Memel–Tilsit* (Sonderschriften des Vereins für Familienforschung in Ost- und Westpreussen e. V., Nr. 88/2). Hamburg, 2006.
- Klaipėdos miesto ir valsčiaus evangelikų liuteronų bažnyčių vizitacijų 1676–1685 m. dokumentai.* Sud. Ingė LUKŠAITĖ. Klaipėda, 2009.
- Paliepimas kaslink Kaimų Užwardyjimų ir tarnybinių Pažymėjimų. *Klaipėdos Krašto Waldžios Žinios*, 1923-12-29, Nr. 132.
- Volständige Topographie des Königreichs Preussen.* Hrsg. von Johann F. GOLDBECK. Königsberg, Leipzig, 1785.

Straipsnyje naudoti ankstesni tyrimai

- Aschpurwen, pask. pakeitimai 2019-05-27, [žiūrėta 2020-11-04]. Prieitis per internetą: <<http://genwiki.genealogy.net/Aschpurwen>>.
- BALODIS, Pauls. *Latviešu personvārdu etimoloģiskās semantikas teorētiskais modelis un tā realizācija.* Promocijas darbs. Rīga, 2008.
- BEZZENBERGER, Adalbert. Die litauisch-preussische Grenze. *Altpreussische Monatsschrift*, 1882, Bd. 19, S. 651–655.
- BEZZENBERGER, Adalbert. Über die Verbreitung einiger Ortsnamen in Ostpreussen. *Altpreussische Monatsschrift*, 1883, Bd. 13, S. 385–435.
- BLAŽIENĖ, Grasilda. *Baltische Ortsnamen in Ostpreussen* (Hyronymia Europaea, Bd. 3). Stuttgart, 2006.
- BLAŽIENĖ, Grasilda. *Die baltischen Ortsnamen im Samland* (Hyronymia Europaea, Bd. 2). Stuttgart, 2000.
- BUKANTIS, Jonas. Vakarų žemaičių tarmės ypatybės. *Tautosakos darbai*, 2007, t. 34, p. 194–206.
- BŪGA, Kazimieras. Lietuvių tauta ir kalba bei jos artimieji giminiaičiai [1924]. In BŪGA, Kazimieras. *Rinktiniai raštai.* T. 3. Sud. Zigmąs ZINKEVIČIUS. Vilnius, 1961, p. 85–282.
- DELTUVIENĖ, Daiva. *Baltiški Mažosios Lietuvos XIV–XVIII a. oikonimai.* Vilnius, 2006.
- ELERTAS, Dainius. XVI a. pirmos pusės Klaipėdos valsčiaus dvarai Sambijos srities socialinės struktūros kontekste. In *Žemaitijos ir Klaipėdos krašto dvarų bruožai (skaitmeninė knyga)*. Sud. Libertas

- KLIMKA, Vilnius, 2010 [interaktyvi], [žiūrėta 2020-04-01], URL: <http://www.old.ekgt.lt/www3.lrs.lt/pls/inter/w5_showdcb3.html?p_r=7131&p_d=94566&p_k=1>.
- FENZLAU, Walter. *Die deutschen Formen der litauischen Orts- und Personennamen des Memelgebiets*. Halle, 1936.
- FORSTREUTER, Kurt. Das Volk der Kurischen Nehrung. In FORSTREUTER, Kurt. *Wirkungen des Preussenlandes* (Studien zur Geschichte Preußens, Bd. 33). Köln, 1981, S. 280–296.
- GERULLIS, Georg. *Die altpreußischen Ortsnamen*. Berlin, Leipzig, 1922.
- KIPARSKY, Valentin. *Die Kurenfrage* (Annales Academiae scientiarum Fennicae, t. 42). Helsinki, 1939.
- KISELIŪNAITĖ, Dalia. *Klaipėdos krašto toponimai. Istorinis ir etimologinis registras*. Lietuvių kalbos instituto elektroninis leidinys. Vilnius, 2020, [žiūrėta 2020-11-04]. Prieitis per internetą: <<http://lki.lt/kiti-leidiniai>>.
- Lietuvių kalbos žodynas*. T. I–XX (1941–2002): elektroninis variantas. Vyr. red. Gertrūda NAKTINIENĖ. Vilnius, 2005 (atnaujinta versija, 2008).
- MACIEJAUSKIENĖ, Vitalija. *Lietuvių pavardžių susidarymas*. Vilnius, 1991.
- MORTENSEN, Hans; MORTENSEN, Gertrud. *Die Besiedlung des nordöstlichen Ostpreussens bis zum Beginn des 17. Jahrhunderts*. Teile I–II. Leipzig, 1937–1938.
- MÜHLENBACHS, Kārlis. *Latviešu valodas vārdnīca*. Rediģējis, papildinājis, turpinājis J. ENDZELĪNS. Sēj. I–IV. Rīgā, 1923–1932 elektroninis variantas.
- PĒTERAITIS, Vilius. *Mažoji Lietuva ir Tvanksta: prabaltų, pralietuvių ir lietuvininkų laikais: daugiau kaip 4000 metų nenutrūkstamos baltiškosios vandenvardinės kultūros raida*. Vilnius, 1992.
- PĒTERAITIS, Vilius. *Mažosios Lietuvos ir Tvankstos vietovardžiai: jų kilmė ir reikšmė*. Vilnius, 1997.
- RAZMUKAITĖ, Marija. Kelios pastabos apie Prūsų Lietuvos priesaginės darybos (ir priesagėta) oikonomiją. *Lietuvių kalbotyros klausimai*, 1996, t. 36, p. 74–82.
- RAZMUKAITĖ, Marija. Klaipėdos krašto oikonomija. Leksinės ir struktūrinės ypatybės. *Lietuvių kalbotyros klausimai*, 1994, t. 31, p. 152–162.
- ROWELL, Stephen C. Aspects of Settlement in the Klaipėda District (Memelland) in the Late-Fifteenth and Early-Sixteenth Centuries. In *Klaipėdos visuomenės ir miesto struktūros* (Acta Historica Universitatis Klaipedensis, t. XI). Sud. Vacys VAIVADA, Dainius ELERTAS. Klaipėda, 2005, p. 22–34.
- SAFRONOVAS, Vasilijus. Žagarai. In *Mažosios Lietuvos enciklopedija*. T. 4. Vilnius, 2009, p. 830.
- SALYS, Antanas. *Die žemaitischen Mundarten*. Teil I: *Geschichte des žemaitischen Sprachgebietes* (Tauta ir žodis, t. 6). Kaunas, 1930.
- SEMBRITZKI, Johannes. *Geschichte des Kreises Memel*. Memel, 1918.
- SEMBRITZKI, Johannes; BITTENS, Arthur. *Geschichte des Kreises Heydekrug*. Memel, 1920.
- SERAPHIM, August. Ueber Auswanderungen lettischer Bauern aus Kurland nach Ostpreussen im 17. Jahrhundert. *Altpreußische Monatsschrift*, 1892, Bd. 29, S. 317–331.
- STALTMANE, Velta. *Latyšskaia antroponimiia. Familii*. Moskva, 1981.
- TRAUTMANN, Reinhold. *Die altpreußischen Personennamen*. Göttingen, 1925.
- VANAGAS, Aleksandras. Įvadas. In *Lietuvių pavardžių žodynas*. T. 1. Ats. red. Aleksandras VANAGAS. Vilnius, 1985, p. 11–40.
- ŽEMINIENĖ, Aušra. Ragainės apskrities XVIII a. pab. – XIX a. pr. vyrų pavardžių daryba. *Acta Linguistica Lithuanica*, 1999, t. 41, p. 223–231.
- ŽULKUS, Vladas. *Kuršiai Baltijos jūros erdvėje*. Vilnius, 2004.

OIKONYMS AND PERSONAL NAMES AS A SOURCE FOR DETERMINING NEW SETTLEMENTS IN THE NORTHERN PART OF THE KLAIPĖDA (MEMEL) REGION: THE 16TH TO THE 18TH CENTURIES

Dalia Kiseliūnaitė

Summary

Based on an analysis of oikonyms and personal names recorded in historical sources, the research presented here seeks to add new data to the history of migration in the northern part of the former Klaipėda region (Memel territory). The article shows that in the northern area of what was then known as the Memel eldership (Hauptamt Memel), numerous new settlements of colonists developed in the 18th century. The author defines them (see map) using a lexical-semantic onomastic criterion to retrieve all onyms with the seme 'new' from 16th to 18th-century sources (of 18 oikonyms with this lexical property, not a single one is found in official registers of contemporary village names). She has determined a group of three types of Lithuanian oikonyms (with the root *nauj-*), and one type of Latvian (with the root *jaun-*) oikonym, on the basis of the etymological affinity and morphological-semantic structure of the lexemes. The author believes that during the period analysed, some of the names used to refer to villages of colonists that later merged with neighbouring villages. Others might not have been related to a more populous colony of new settlers, but could have derived from a resident's personal name. This assumption led to an examination of the data of residents' records. One of the objectives was to localise the respective groups of onyms. Another objective was to determine corresponding groups of onyms that might have been brought to the area from other Lithuanian or Latvian-speaking regions using methods of geolinguistics.

Based on this analysis of settlement patterns, the article proposes several ethnolinguistic and sociolinguistic conclusions.

First, most of the villages in the northern part of the Klaipėda region with the component Nausėd- (in German Naussed-) in their names used to be colonies of new settlers, or so-called *Schatull* villages (ten out of 16). The motivation behind picking this name refers to the plural of the Lithuanian common noun *nausėdas*, 'a new settler'. Other village names may be derived from the personal name Nausėdas, which originated from the common noun *nausėdas*, 'a new settler', that is, the name of a village may be linked to the personal name of a specific person or family. Oikonyms of the latter type do not necessarily refer to colonies of settlers, as isolated colonist families might have appeared there before the 18th century. Compared to the personal name Nausėdas/Nausėda, village names with the component Nausėd- were much more common in the northern part of the Klaipėda region in the 18th century. At that time, surnames with the root Nausėd- did not form prominent clusters in the area analysed. Villages with the component Nausėd- in their names were concentrated in the area between Agluonėnai, Priekulė and Dovilai. In the area around Kretingalė and Sendvaris, we do not find any traces of them. The disappearance of village names with the component Nausėd- in a Lithuanian-speaking environment was determined by their semantic connection with the common noun *nausėdas*, a

'new settler', in the regional dialect. When a village of new settlers merged with a neighbouring village, the component lost its function. Another cause of its disappearance was of a more practical nature: a dense accumulation of places with similar names in a small area was simply inconvenient.

Second, toponyms with the component Naujiniškai have not been recorded in the northern part of the Klaipėda region. Their etymon *naujiniškas*, 'a new settler', was used in eastern dialects of East Prussian Lithuanians.

Third, the surname Naujōk(a)s (derived from the Lithuanian *naujokas*, 'a new settler'), although it was widespread in East Prussia, did not transform into a village name in the former Klaipėda district (Kreis Memel). It is likely that people with this name did not acquire land until the 18th century, or they owned small farms. Another reason may be geolinguistic: the personal name Naujōk(a)s did not develop in the dialect of the analysed area, but was brought there from the eastern part of the Klaipėda region.

Fourth, the personal name Jáunzemis (with variations), the etymon of which is the Latvian word *jaunzemis*, 'a new settler', was brought from Courland. Variants of this personal name were widespread in the area around Kretingalė, but for reasons similar to those related to Naujōk(a)s, there were too few causes for picking their name for new oikonyms.